

NIEMATERIALNE WARTOŚCI KRAJOBRAZÓW KULTUROWYCH

Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego Nr 15

Komisja Krajobrazu Kulturowego PTG, Sosnowiec, 2011

Wioletta KAŁAMUCKA, Jolanta RODZOŚ

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej

Instytut Nauk o Ziemi

Lublin, Polska

e-mail: wkalamuc@poczta.umcs.lublin.pl, jolanta.rodzos@gmail.com

MIEJSCA ZNACZĄCE LUBLINA

MEANINGFUL PLACES IN LUBLIN

Słowa kluczowe: miejsca znaczące, Lublin, badania ankietowe, miasto, przestrzeń miejska, opinie

Keywords: *meaningful places, Lublin, surveys, city, urban space, views*

Streszczenie Niniejsze opracowanie poświęcone jest analizie wyników badań nad percepcją przestrzeni miejskiej Lublina, a w szczególności wartościowaniu tej przestrzeni. Analizie poddane zostały przede wszystkim te jej elementy, które przez mieszkańców Lublina, uznane zostały za szczególnie istotne dla miasta. Są to miejsca wskazywane jako ulubione, symboliczne, atrakcyjne, wizytówki miasta, itp. Porównano wyniki badań podejmowanych przez różne środowiska i podjęto rozważania na temat istoty wskazanych miejsc, ich wartości historycznej, przyrodniczej, emocjonalnej.

Abstract *This paper contains analyzes of the studies on perception of urban space in Lublin results, in particular to the valuation of this space. Have been analyzed primarily by those of its elements that the inhabitants of Lublin, were considered particularly important for the city. These are places identified as favourite, symbolic, attractive, etc. Compared the results of research undertaken by various environmental and made a reflection on the substance indicated the places of their historical, natural, emotional value.*

WPROWADZENIE

W umyśle odbiorcy niezależnie od tego, czy jest to proces ukierunkowany, czy nieświadomy, powstaje pewien obraz doświadczanej przestrzeni, którego poszczególnym fragmentom przypisywane są określone wartości. Wartości nadane obiektom i miejscom są efektem nałożenia się dwu wymiarów rzeczywistości: obiektywnego, związanego w treścią, formą i funkcją poszczególnych elementów postrzeganej przestrzeni i subiektywnego, wynikającego z psychofizycznej konstrukcji odbiorcy, jego wiedzy, doświadczenia i cech środowiska kulturowego, w którym żyje (por. Przetacznik-Gierowska, Tyszkowa, 1996; Szkurłat, 2004; Madurowicz, 2007). Poznanie sposobu waloryzacji przestrzeni miejskiej jest ważne, ponieważ zachowania przestrzenne ludzi są funkcją obrazu miasta istniejącego w ich świadomości (Jałowiecki, Szczepański, 2009). Znaczenie miejsca warunkuje decyzje człowieka i decyduje o jego działaniu (Prawelska – Skrzypek, Pawłowska, 1996). Poznanie sposobu odbioru przestrzeni miejskiej przez jej użytkowników ma więc nie tylko walory czysto poznawcze ale również aplikacyjne. Poznanie systemu wartości użytkowników miasta, ich preferencji, sposobu oceny poszczególnych rozwiązań pozwala odpowiednio ukierunkować działania planistyczne i modernizacyjne.

Efektom poznawania i wartościowania przestrzeni miejskiej jest przypisanie poszczególnym miejscom i obiektom określonych znaczeń. Mogą one mieć charakter pozytywny, jak i negatywny. Częściowo wpływ na to ma sam charakter miejsca. Każda budowla, każdy układ urbanistyczny posiada znaczenie nadane jej przez twórcę, bądź przez późniejszych użytkowników (Jałowiecki, Szczepański, 2009). Ma określony wygląd, pełni określoną funkcję, przekazuje więc konkretną treść. Wartościowanie jednak, jak cały proces percepcji jest efektem także subiektywnych cech obserwatora, odbiorcy przestrzeni. I to on nadaje ostateczne znaczenie danemu obiektowi, czy miejscu. To jego konstrukcja psychofizyczna, jego wiedza, doświadczenie, przyswojone wzorce kulturowe decydują o ostatecznym osądzie rzeczywistości.

Każdy użytkownik przestrzeni tworzy swoją własną mapę znaczeń tejże przestrzeni. Są więc w mieście miejsca będące nośnikami konkretnego znaczenia tylko dla pojedynczych osób, ale są też takie fragmenty, które stanowią przedmiot doświadczenia zbiorowego i posiadają określoną wartość nie tylko dla niektórych odbiorców ale również dla większej zbiorowości (Szkurłat, 2004). To właśnie ich poznanie dostarcza wiedzy o wartości przestrzeni miejskiej z punktu widzenia jej użytkowników.

W literaturze naukowej dotyczącej miasta funkcjonują pojęcia: miejsca znaczące, przestrzeń znacząca. Mają określony ładunek, sens, potencjał znaczeniowy (Madurowicz, 2007). Dzięki tym cechom nabierają często walorów przestrzeni symbolicznej, czy wręcz mitycznej (Bukowska-Floreńska, 2001). Taki charakter przyjmują przede wszystkim miejsca i obiekty charakteryzujące się oryginalnością formy, funkcji lub treści. Dzięki swej niezwykłości przyciągają uwagę i budzą emocje, są więc łatwiej dostrzegane i zapamiętywane (Pawłowska, 2000). Miejscami predystynowanymi do przyjmowania ładunku znaczeniowego są też dzielnice historyczne, z racji

doniosłości treści, które przekazują. Są one zapisem dziejów miasta, świadectwem jego wielowiekowego niekiedy trwania. Gromadzą obiekty, które ze względu na wiek, funkcję lub historyczną formę stają się symbolami miasta, nośnikami jego tożsamości kulturowej.

Istnieją liczne badania nad przestrzenią znaczącą wielu miast Polski. Prowadzone one były w ramach projektów naukowych, jak i akcji medialnych. W badaniach tych występują różne kategorie miejsc znaczących. Są to: miejsca niezwykle, miejsca magiczne, miejsca symboliczne, wizytówki miast, itp. Ich cechą wspólną jest nadzwyczajna wartość w przestrzeni poszczególnych miast z punktu widzenia jej użytkowników.

W artykule przedstawiono miejsca o dużym znaczeniu dla Lublina – największego miasta wschodniej Polski, ważnego ośrodka kultury i nauki. W analizie wykorzystano badania własne oraz wybrane wyniki badań publikowanych w literaturze przedmiotu.

MIEJSCA ZNACZĄCE LUBLINA

Przestrzeń miejska Lublina była przedmiotem wielu badań socjologicznych i geograficznych, z których uzyskać można obraz wartościowania przestrzeni miasta, a w rezultacie rejestr miejsc, które w opinii użytkowników przestrzeni wyróżniają się jako miejsca o szczególnej wartości. Najwięcej tego typu badań prowadzono w Instytucie Socjologii oraz w Instytucie Nauk o Ziemi UMCS.

Podstawową metodą badawczą w przytaczanych opracowaniach były ankiety i wywiady kwestionariuszowe. Na ich podstawie autorzy tworzyli ranking miejsc wybranej przez siebie kategorii, np. miejsc ulubionych, atrakcyjnych turystycznie, najładniejszych, itp. W niniejszym opracowaniu zestawiono ze sobą te wszystkie rankingi i wyłoniono miejsca, które użytkownicy przestrzeni cenią najbardziej. Ponieważ analizowane listy rankingowe zawierały różną liczbę miejsc (od 5 do 15), na potrzeby niniejszego opracowania wybrano tylko te z nich, które wskazywane były w co najmniej połowie sondaży, czyli w 4 spośród 8. W rezultacie otrzymano wykaz 10 miejsc najczęściej wymienianych przez respondentów wszystkich badań. W tabeli nr 1 podano ich kolejność w jakiej znalazły się one w poszczególnych rankingach, ustaloną przez autorów badań na podstawie częstości wskazań respondentów. W niektórych opracowaniach na czołowych lokatach pojawiały się miejsca nie występujące w innych zestawieniach. Wymieniono je w ostatnim wierszu tabeli wraz z numerem pozycji zajmowanej w określonym rankingu.

CHARAKTERYSTYKA MIEJSC ZNACZĄCYCH LUBLINA

Zamek

Analiza przedstawionego materiału badań własnych i literatury wyraźnie wykazała, że miejscem, które użytkownicy przestrzeni miejskiej Lublina wskazują najczęściej jest zamek. W zdecydowanej większości rankingów zajmuje czołowe lokaty,

a w pięciu z nich wymieniany jest na pozycji numer 1 – jako miejsce najbardziej znaczące dla miasta (zarówno w roku 1999, jak i 2009), najatrakcyjniejsze turystycznie (wśród ogółu użytkowników i w grupie studentów) oraz jako wizytówka miasta. Głównym powodem, dla którego wskazywano to miejsce tak często, wydają się być jego wartości historyczne i symboliczne. Zamek usytuowany jest na wzgórzu, na którym w średniowieczu powstał gród obronny stanowiący przyczynek do rozwoju organizmu miejskiego. Obecny budynek, choć zajmuje miejsce średniowiecznego zamku obronnego jest jednak stosunkowo młody, pochodzi z pierwszej połowy XIX wieku. Wybudowany został z przeznaczeniem na więzienie. Niesłusznie więc nazywany jest zamkiem. Ten fakt nie jest jednak specjalnie eksponowany w przekazie społecznym i raczej umyka świadomości mieszkańców. Podkreślana jest natomiast wielowiekowa tradycja tego miejsca oraz fragment historii najnowszej, czyli to, że podczas okupacji niemieckiej było tu ciężkie więzienie hitlerowskie, a w latach 1944 - 1954 karno-śledcza jednostka polityczna podlegała władzom sowieckim i Urzędowi Bezpieczeństwa Publicznego. Taka przeszłość wzmacnia wymowę symboliczną tego miejsca. Nie bez znaczenia pozostaje też fakt, że integralną częścią kompleksu zabudowań zamkowych jest XIII-wieczna baszta, będąca jedynym zabytkiem sztuki romańskiej w Lublinie i jednym z najstarszych obiektów całej Lubelszczyzny oraz XIV-wieczna Kaplica św. Trójcy ze słynnymi freskami rusko-bizantyńskimi ufundowanymi przez Władysława Jagiełłę. Zabudowania zamkowe mieszczą też ważne dla tożsamości miasta Muzeum Lubelskie, którego jednym z eksponatów jest obraz Unia Lubelska Jana Matejki. Te fakty sprawiają, że wzgórze zamkowe nabiera szczególnego znaczenia w świadomości użytkowników przestrzeni.

Zamek przedstawia też duże wartości estetyczne i krajobrazowe. Zajmuje odosobnione wzgórze położone nieopodal Starego Miasta, jego sylweta jest więc dobrze wyeksponowana, wyraźnie zaznacza się w przestrzeni miasta. Lekkość bryły i dobrze utrzymana forma zewnętrzna zdają się wzmacniać korzystny odbiór tego miejsca. Są tylko dwie kategorie miejsc, wśród których Zamek Lubelski wymieniany jest na dalszych pozycjach. Są to miejsca ulubione (według ogółu użytkowników) oraz ładniejsze (według młodzieży gimnazjalnej). Zdaje się, że w pierwszym przypadku przesądza o tym charakter miejsca, w drugim zaś cechy respondentów. Jak już podkreślano wzgórze zamkowe jest nacechowane wzniosłą symboliką i wartościami estetycznymi, charakter miejsca nie sprzyja jednak tym szczególnym przeżyciom i doświadczeniom osobistym, które powodują, że dany fragment przestrzeni można określić jako ulubiony. Natomiast, fakt, że wśród młodzieży gimnazjalnej więcej jest osób, które za ładniejszy obiekt Lublina uważają galerię handlową Plaza niż Zamek, wynika raczej z hierarchii wartości tej grupy społecznej i jej nie do końca ukształtowanej jeszcze świadomości społecznej i historycznej. Młodzi ludzie w galerii spędzają więcej czasu niż w innym miejscach Lublina, to ona dostarcza im szczególnych przeżyć.

Tab. 1. Miejsca znaczące Lublina

Tab. 1. Significant places in Lublin

	Miejsce w rankingu <i>The rank</i>							
	Miejsce o największym znaczeniu dla miasta <i>Place of most importance to the city</i>	Miejsce o największym znaczeniu dla miasta <i>Place of most importance to the city</i>	Miejsca ulubione <i>Favourite places</i>	Miejsca reprezentacyjne <i>Representative places</i>	Miejsca atrakcyjne turystycznie <i>Attractive places for tourism</i>	Wizytówki miasta <i>Places – showcase the city</i>	Wizytówki miasta <i>Places – showcase the city</i>	Miejsca najładniejsze <i>The most beautiful places</i>
Źródło <i>Source</i>	Czubla, 1999	Kalamucka (dane niepublikowane)	Niczyporuk, 2008	Niczyporuk, 2008	Skowronek i in., 2009	Skowronek i in., 2009	Skowronek i in., 2009	Choduń, 2009
Respondenci <i>Respondents</i>	Studenci kierunku ochrona środowiska <i>Students of environmental protection faculty</i>	Studenci kierunku ochrona środowiska <i>Students of environmental protection faculty</i>	Mieszkańcy <i>Inhabitants</i>	Mieszkańcy <i>Inhabitants</i>	Mieszkańcy <i>Inhabitants</i>	Mieszkańcy <i>Inhabitants</i>	Studenci¹ <i>Students</i>	Gimnazjaliści <i>Pupils of lower secondary school</i>
Zamek	1	1	5	2	1	1	1	4
Stare Miasto	8	9	1	1	2	2	2	1
Krakowskie Przedmieście	3	10	3	5		5/4 ²	3	3
Ogród Botaniczny	10	5	4	6	6	-	8	-
Majdanek	6	2			5	6	6	-

Plac Litewski	4	4	7	9	-	-	-	-
Ogród Saski	7	7	2	8	-	-	-	5
UMCS miasteczko akade- mickie	2	3	9	8	-	-	-	-
Skansen	-	11	8	7	3	-	-	-
Zalew Zemborzycki	15	15	10	4	-	-	-	-
Inne miejsca wysoko notowane ³	KUL - 5	KUL- 6	Okolice za- mieszkania - 6	Restauracje, kawiarnie – 3	Archikatedra - 4	Brama Kra- kowska - 3	Brama Kra- kowska - 4	Plaza - 2

Źródło: badania własne i literatura.

Source: Author's study and literature.

¹ - W tym rankingu wymieniano zarówno miejsca, jak i wydarzenia. W niniejszej analizie uwzględniono tylko wskazywane przez respondentów miejsca i ich pozycje.

² - W tym rankingu deptak i Krakowskie Przedmieście występowały jako 2 osobne kategorie, którym przyznano odpowiednio miejsce 4 i 5.

³ - Cyfra oznacza pozycję danego miejsca w rankingu

Stare Miasto

Drugim po Zamku ważnym miejscem znaczącym Lublina okazało się Stare Miasto. Wymieniane jest na pierwszej pozycji wśród miejsc reprezentacyjnych i ulubionych (według ogółu użytkowników) oraz najładniejszych (według młodzieży gimnazjalnej). Na wysokiej, drugiej pozycji występuje w kategorii miejsc atrakcyjnych turystycznie oraz jako wizytówka miasta (według mieszkańców miasta). W tym przypadku również przesądzające wydają się być wartości historyczne, choć duże znaczenie może mieć także swoisty klimat duchowy wynikający z połączenia dużego ładunku symbolicznego tego miejsca z jego walorami estetycznymi. Lubelskie Stare Miasto od lat 90. XX wieku przechodzi proces rewitalizacji, który odsłania piękno i walory architektoniczne kolejnych fragmentów zabudowy oraz udostępnia je społeczeństwu. Ten zaniedbany przez całe lata fragment przestrzeni miejskiej zyskał nowe znaczenie. Stał się miejscem spotkań, zarówno dla mieszkańców Lublina, jak i osób odwiedzających miasto. Trzeba w tym miejscu dodać, że lubelska starówka ma niepowtarzalny charakter. Specyficzne położenie topograficzne na cyplu wierzchowy lessowej, u zbiegu dwóch dolin rzecznych oraz nietypowa kompozycja przestrzenna sprawiają, że ten zespół zdecydowanie różni się od centrów historycznych innych miast Polski. Pełni tym samym rolę jednego z istotniejszych elementów systemu identyfikacji Lublina. Nie dziwią więc wyniki badań, wskazujące na duże znaczenie tego miejsca w świadomości użytkowników przestrzeni, pomimo, że nie wszystkie jej fragmenty zostały jeszcze odrestaurowane. Nieco zaskakujący jest natomiast fakt, że w badaniach przeprowadzonych wśród studentów na temat miejsc o największym znaczeniu dla Lublina, Stare Miasto zostało wymienione na odległych pozycjach, po takich miejscach, jak miasteczko akademickie, Majdanek, Plac Litewski, czy Ogród Saski (tab. 1). Dotyczy to zarówno badań przeprowadzonych w 1999 roku, jak i w roku 2009. Być może jest to kwestia specyfiki grupy społecznej, jaką stanowią studenci.

Krakowskie Przedmieście

Jako miejsce znaczące na mapie Lublina w opiniach jego użytkowników zapisuje się też ul. Krakowskie Przedmieście. Jest to reprezentacyjna ulica centralnej części Lublina, będąca przedłużeniem głównej osi komunikacyjnej Starego Miasta, poza murami obronnymi. W przekazie społecznym utarło się przeświadczenie (podtrzymywane skutecznie przez niektóre źródła), że jest to fragment średniowiecznego traktu krakowskiego. W rzeczywistości jest to ulica o genezie XVII-wiecznej, której tylko początek zbiega się z dawnym traktem krakowskim. Niezależnie od tego faktu jest ona niezwykle ważna zarówno w sensie komunikacyjnym, jak i symbolicznym. Jej utworzenie dało początek jednej z kluczowych arterii Lublina, otwierającej miasto w kierunku zachodnim. Ze względu na swe znaczenie szybko stała się ona salonem miasta skupiającym obiekty ważne dla funkcjonowania organizmu miejskiego oraz świadczące o prestiżu Lublina. Ze względu na peryferyjne położenie Starego Miasta i szczupłość jego powierzchni, z czasem ulica ta stała się funkcjonalnym „sercem” Lublina. W latach 90. XX wieku najstarszy odcinek, położony w sąsiedztwie Starego Miasta, został wyłączony z ruchu kołowego i przekształcony w pieszy pasaż. W sensie

społecznym zyskał on specjalne znaczenie. Stał się miejscem spotkań ludzi. Jest to jednocześnie strefa konsumpcji luksusowej, typowa dla centrów współczesnych miast.

Wyniki badań nad percepcją i wartościowaniem przestrzeni miejskiej Lublina, wskazują jednoznacznie, że Krakowskie Przedmieście, a zwłaszcza część wyłączona z ruchu kołowego, ma szczególne znaczenie dla ludzi, zaznacza się bardzo wyraźnie w ich świadomości. Jest ono uważane za jedno z ładniejszych miejsc w mieście, reprezentujące Lublin, przyjmujące rolę jego wizytówki. Dla wielu jest to ulubiony fragment przestrzeni, co świadczy o jego pozytywnym ładunku emocjonalnym, doświadczanym w trakcie bezpośredniego kontaktu. Wydaje się, że na taki sposób odbioru tego miejsca wpływają przede wszystkim jego wartości estetyczne, integracyjne, a dopiero później historyczne. Krakowskie Przedmieście na całej długości zostało w ostatnich latach odrestaurowane. Gruntowna rewaloryzacja odsłoniła walory architektoniczne poszczególnych obiektów, a także uwypukliła piękno całego układu przestrzennego. Wyłączenie części ulicy z ruchu kołowego otworzyło tę przestrzeń na człowieka. Mimo, że działania te uwydatniły również wartości historyczne poszczególnych obiektów, to w odbiorze społecznym nie wydają się one nadrzędne. Z pewnością są istotne ale raczej jako element okazałej formy niż jako świadectwo dziejów miasta. Prawdopodobnie z tego względu w opinii ogółu mieszkańców Krakowskie Przedmieście nie mieści się na liście 6 największych atrakcji turystycznych Lublina. Dodać trzeba, że w przekazie medialnym tradycja tego miejsca nie jest należycie eksponowana i ustępuje miejsca opisom jego wyglądu. Historia przemawia więc głównie poprzez formę architektoniczną obiektów.

Inne miejsca znaczące dla miasta

Wszystkie trzy wyżej opisane fragmenty przestrzeni, które na podstawie badań uznane zostały za szczególnie znaczące w odbiorze społecznym, pokrywają się z historycznym centrum Lublina. Wzgórze Zamkowe, Stare Miasto oraz Krakowskie Przedmieście to kolejne etapy rozwoju miasta i jak pokazują badania w takiej kolejności ustawiają się na liście lubelskich miejsc znaczących. Pozostałe z miejsc, którym użytkownicy przestrzeni przypisują szczególną wartość należą do różnych kategorii estetycznych i funkcjonalnych. Występują tu zarówno obiekty o charakterze symbolicznym, upamiętniające ważne elementy historii Lublina (Plac Litewski i Majdanek), jak i fragmenty przestrzeni, które odgrywają doniosłą rolę z punktu widzenia potrzeb człowieka, zwłaszcza potrzeb rekreacyjnych.

W Lublinie występuje wyraźny niedosyt dobrze zorganizowanych terenów zielonych. Jedynym parkiem miejskim spełniającym wymogi kompozycji przestrzennej i bezpieczeństwa jest Ogród Saski. Założony został w pierwszej połowie XIX wieku, jako wyraz wielkomiejskich aspiracji Lublina. Do dzisiaj zachował swe walory krajo-
brazowe i rekreacyjne. Zajmuje ważne miejsce w świadomości społecznej i jest dobrze oceniany, czego dowodem jest wysoka pozycja w rankingu miejsc ulubionych (wśród ogółu użytkowników przestrzeni) oraz najładniejszych (młodzież gimnazjalna). Wymieniany jest także na liście miejsc reprezentacyjnych i mających największe znaczenie dla Lublina.

Także trzy inne miejsca, którym użytkownicy przestrzeni przypisują szczególne wartości mają charakter rekreacyjny o dużym ładunku wartości przyrodniczych. Są to: Ogród Botaniczny, Skansen (Muzeum Wsi Lubelskiej) i Zalew Zemborzycki. Dwa, pierwsze, choć ze względu na konieczność uiszczenia opłaty za pobyt na ich terenie nie należą do przestrzeni w pełni publicznych, przejęły częściowo funkcje terenów rekreacyjnych Lublina. Dzieje się tak za sprawą dwóch czynników. Pierwszy z nich to wspomniany już niedosyt zorganizowanych terenów wypoczynkowych w mieście, drugi to niepowtarzalny urok tych miejsc. Zarówno Skansen, jak i Ogród Botaniczny zlokalizowane zostały w lessowej części Lublina, nad rzeką Czechówką. Urozmaicona rzeźba terenu pozwoliła na niepowtarzalną aranżację tych miejsc. Dzięki swej niezwyklej urodzie, poza podstawowymi funkcjami statutowymi pełnią też rolę miejskich terenów rekreacyjnych.

Zalew Zemborzycki, to sztuczny zbiornik retencyjny założony w dolinie Bystrzycy, poza strefą zwartej zabudowy miejskiej, który wraz ze swoim otoczeniem został celowo przygotowany jako obszar wypoczynkowy dla mieszkańców Lublina. Posiada podstawową infrastrukturę turystyczną pozwalającą zarówno na bierne, jak i aktywne spędzanie czasu wolnego. Mimo, że obszar wokół Zalewu pozostaje trochę zaniedbany i wciąż czeka na rewitalizację, dla dużej części Lublinian jest miejscem ważnym, wyraźnie zaznaczającym się na mapie miasta, czego wyrazem jest wskazywanie go wśród miejsc ulubionych, reprezentacyjnych, czy mających znaczenie dla Lublina.

Przytaczane w niniejszym opracowaniu badania wskazują, że wartościowanie miejsc jest wynikiem indywidualnego doświadczania przestrzeni. Dlatego w opinii młodzieży gimnazjalnej jednym z ważniejszych fragmentów przestrzeni jest wspomniana już galeria handlowa Plaza, a według studentów – teren uczelni. Ocena miejsc wykazuje też związek z przedmiotem badań, stąd w kategorii wizytówka miasta na jednej z czołowych pozycji, zarówno w opinii ogółu mieszkańców, jak i grupy studentów znalazła się Brama Krakowska. Jest to dobrze wyeksponowany fragment XIV-wiecznego systemu fortyfikacyjnego Lublina, zamykający perspektywę Krakowskiego Przedmieścia od strony wschodniej. Ma ona też pewną wymowę symboliczną. Stanowiła bowiem i nadal stanowi jedno z dwu głównych wejść do miasta średniowiecznego. Ma bardzo charakterystyczną bryłę, jest łatwo rozpoznawalna, dobrze utrzymana, stąd jej wysoka ocena jako wizytówki miasta. Z kolei jako jedno z bardziej atrakcyjnych turystycznie miejsc wymieniana jest Archikatedra. Do tego miana upoważnia ją zarówno wartość zabytkowa, jak i ranga wśród innych kościołów lubelskich. Wśród miejsc ulubionych respondenci wskazywali natomiast okolice swego zamieszkania. Zapewne są one lepiej poznane i oswojone niż inne fragmenty miasta, a jeśli zaspokajają określone potrzeby człowieka, stają się miejscami szczególnie lubianymi.

MIEJSCA O DUŻYM ZNACZENIU DLA MIASTA NA PODSTAWIE MATERIAŁÓW NIEPUBLIKOWANYCH

Wspomniane wyżej badania były wynikiem jednorazowych sondażu. Wobec dynamicznych przemian w wielu dziedzinach życia a także w krajobrazie odczuwa się brak badań monitorujących zmiany, jakie zachodzą w percepcji miasta przez jej użytkowników. Dlatego ciekawym wydaje się być obszerny materiał badawczy dotyczący percepcji miasta przez studentów międzywydziałowego kierunku ochrona środowiska UMCS zebrany podczas ćwiczeń z przedmiotu „Nauka o krajobrazie”. Jedno z ćwiczeń pt: „Obraz miasta z pamięci. Fizyczne i emocjonalne aspekty wyobrażenia miasta” polegało m.in. na wskazaniu 10 elementów miasta (miejsc, ulic, budynków, placów, obiektów itp.) o największym znaczeniu dla Lublina oraz 10 określeń najlepiej charakteryzujących Lublin (obiekty, osoby, wydarzenia historyczne, symbole, określenia przymiotnikowe itp.). Ćwiczenie to, cieszące się dużym zainteresowaniem wśród studentów w niemal nie zmienionej formie realizowano w latach 1995- 2009. Uzyskany tą drogą materiał stanowi rodzaj monitoringu jednolitej wiekowo i pod względem wykształcenia grupy mieszkańców- użytkowników przestrzeni Lublina. Wyniki analiz 67 opinii uzyskanych w latach 1996/7 oraz 1997/8 zostały opublikowane przez prowadzącego wówczas ćwiczenia (Czubla, 1999) i stanowią dobry punkt odniesienia do porównań z opiniami nie publikowanymi wcześniej, uzyskanymi w roku akademickim 2008/9 – ostatnim roku, w którym przedmiot ten realizowano w programie studiów. Wyniki analiz przedstawione poniżej dotyczą grupy liczącej 42 osoby.

Typując miejsca o największym znaczeniu dla Lublina wymieniono 61 określeń. Powyżej 50% wskazań otrzymały następujące obiekty Zamek (34 wskazania), Muzeum na Majdanku (26), UMCS i Plac Litewski (po 23), Ogród Botaniczny (22), KUL (21). Stosunkowo dużo osób wskazało na Ogród Saski (1), Archikatedrę (19), Stare Miasto (18) Krakowskie Przedmieście (18), Muzeum Wsi Lubelskiej (16), Bramę Krakowską(15), Centrum handlowe Plaza (10). Ponadto wśród miejsc najważniejszych dla miasta wymieniano obiekty związane z komunikacją – dworzec PKS (8), PKP (7), ulice: Aleję Kraśnicką (4), Aleję Raclawicką (3) Aleję Tysiąclecia (2) , Zana (1), Grodzką(1), Lipową (1), place – Plac po Farze (3), urzędy - Sąd Rejonowy i Okręgowy (2), Ratusz (1), inne nie wymienione wcześniej obiekty zabytkowe - Wieżę Trynitarską, Kaplicę Św. Trójcy (po3), klasztor Dominikanów (2) podziemia miasta i Bramę Grodzką (1), placówki służby zdrowia - Szpital Wojewódzki (3) i Szpital Wojskowy (1), obiekty handlowe - centra handlowe: Olimp, Galerię Centrum (po1), Targ pod Zamkiem (3) obiekty kulturalne - Filharmonię i Teatr (po 6), Centrum Kultury (2) obiekty sportowe – Stadion klubu Motor (2), Globus (1), obiekty hotelowe- hotel Europa i Victoria (po1), obiekty przyrodnicze - Zalew Zemborzycki (9), obiekty przemysłowe - browar Perła (2), Cukrownia, Zakłady Zbożowe Lubella, oczyszczalnię ścieków, elektrociepłownię (po1 wskazaniu). Ponadto wymieniono również miejsca związane ze studiowaniem – uczelnie lubelskie- ogólnie (9), Uniwersytet Przyrodniczy (7),

Tab. 2. Najważniejsze miejsca w Lublinie w opinii studentów ochrony środowiska w latach 1996/7 i 1997/8 oraz 2008/9

Tab. 2. The most important place in Lublin, in the opinion of students of environmental protection in the years 1996 / 7 and 1997 / 8 and 2008 / 9

Rok Year	1996/7 i 1997/8			2008/9		
Lokata Order	Miejsce Place	Ilość wskazań Number of indica- tions	Odsetek odpo- wiedzi (%)	Miejsce Place	Ilość wskazań Number of indica- tions	Odsetek odpo- wiedzi (%)
1.	Zamek	54	81	Zamek	34	81
2.	UMCS	50	74	Muzeum na Majdanku	26	62
3.	Krakowskie Przed- mieście z deptakiem	41	61	UMCS	25	60
4.	Plac Litewski	35	52	Plac Litewski	23	55
5.	KUL	32	48	Ogród Botaniczny	22	52
6.	Majdanek (muzeum)	31	46	KUL	21	50
7.	Ogród(park) Saski	31	46	Ogród Saski	19	45
8.	Stare Miasto (Starówka)	30	45	Archikatedra	19	45
9.	Miasteczko akademickie (uniwersyteckie)	25	37	Stare Miasto	18	43
10.	Ogród Botaniczny UMCS	25	37	Krakowskie Przedmieście	18	43
11.	Katedra (Archikatedra)	23	34	Muzeum Wsi Lubelskiej	16	38
12.	Brama Krakowska	19	28	Brama Krakowska	15	36
13.	Dworzec PKP	18	27	Centrum Plaza	12	29
14.	Kino (w tym Ko- smos -7, Bajka - 9)	17	25	Lubelskie uczelnie	10	24
15.	Zalew Zemborzycki	16	23	Zalew Zemborzycki	9	21

Źródło: opracowanie własne i Czubla, 1999.

Source: Author's study and Czubla, 1999.

Uniwersytet Medyczny (6), Politechnikę Lubelską (1) oraz jeden z wydziałów UMCS – Wydział Humanistyczny (1), miasteczko akademickie 16..

Wśród określeń, które najlepiej charakteryzują Lublin, jakie podali studenci, do analizy wybrano te, które odnoszą się do miejsc. W tej kategorii znalazło się 40 wskazań. Najczęściej wymieniane były: Majdanek, Zamek, lubelskie uczelnie, (15 wskazań), następnie - Ogród botaniczny, Centrum handlowe Plaza (8), Plac Litewski i UMCS (po 7) i Stare Miasto.

Najważniejsze miejsca w Lublinie oraz określenia najlepiej charakteryzujące Lublin z obu serii badań podane są w tabelach 2 i 3.

Tab. 3. Określenia najlepiej charakteryzujące Lublin w opinii studentów ochrony środowiska w latach 1996/7 i 1997/8 oraz 2008/9

Tab. 3. Determines the best characterized of Lublin, in the opinion of students of environmental protection in the years 1996 / 7 and 1997 / 8 and 2008 / 9

Rok Year	1996/7 i 1997/8			2008/9		
Lokata Order	Miejsce Place	Ilość wskazań Number of indications	Lokata Order	Miejsce Place	Ilość wskazań Number of indications	Lokata Order
1.	Majdanek (muzeum)	38	57	Majdanek	15	36
2.	KUL	38	57	Zamek	9	21
3.	Zamek (mu- zeum kaplica, zamkowa)	29	43	Uczelnie wyższe	9	21
4.	UMCS	28	42	KUL	9	21
5.	Bystrzyca	27	40	Ogród Botaniczny	9	21
6.	Unia Lubelska	21	31	Centrum Plaza	8	19
7.	Trolejbusy	18	27	Plac Litewski	7	17
8.	Stare Miasto, Starówka	17	25	UMCS	7	17
9.	Zalew Zemborzycki	17	25	Stare Miasto	5	12
10	Fabryka Samochodów	15	22	Zalew	4	10

Źródło: opracowanie własne i Czubla, 1999.

Source: Autor's study and Czubla, 1999.

Jak wynika z analizy tabel pozycję lidera w obu seriach badań utrzymały: Zamek (jako miejsce najważniejsze) oraz Muzeum na Majdanku (wśród określeń najlepiej charakteryzujących miasto). W kategorii miejsc najważniejszych dla miasta wzrosło znaczenie: Ogrodu Botanicznego, Muzeum Wsi Lubelskiej i Archikatedry i pojawiło się nowe miejsce – Centrum handlowe Plaza. W kategorii określeń najlepiej charakteryzujących Lublin wyższe lokaty w ostatniej serii uzyskały: Zamek, Ogród Botaniczny, oraz Plac Litewski. Podobnie jak w poprzedniej kategorii pojawiło się Centrum handlowe Plaza.

PODSUMOWANIE

Niniejsze opracowanie powstało na bazie wyników badań ankietowych różnych autorów poświęconych wartościowaniu przestrzeni Lublina. Mimo, że badania te miały różny cel i nieco odmienną metodologię, można na ich podstawie skonstruować syntetyczny obraz przestrzeni znaczącej tego miasta i wskazać wartości fragmentów najbardziej zaznaczających się w świadomości użytkowników przestrzeni.

Pierwszym wnioskiem jaki nasuwa się po analizie materiału badawczego jest fakt wyjątkowej zgodności różnych grup respondentów w wyborze Zamku i Starego Miasta jako miejsc najważniejszych dla Lublina z różnych punktów widzenia. Przedstawiają one tak dużą wartość dla użytkowników przestrzeni, że są lokowane na pierwszych pozycjach w większości z przedstawionych list rankingowych.

Wyniki badań wskazują, że respondenci cenią najbardziej miejsca o wartości historycznej, nacechowane wyraźną symboliką. Dlatego wybierają Zamek i Stare Miasto, a dopiero później Krakowskie Przedmieście, w przypadku którego ranga historyczna jest nieco mniejsza, a poza tym jest nieco przesłonięta poprzez współczesną funkcję. Okazuje się, że najbardziej doceniane są miejsca związane z historią najdawniejszą, świadczące o starym rodowodzie miasta. Badania socjologiczne nad percepcją regionu lubelskiego pokazują, że w świadomości mieszkańców województwa Zamek i Stare Miasto w Lublinie należą do najważniejszych symboli całej Lubelszczyzny (Dziekanowska, 2009).

Nieodzownym warunkiem pozytywnego wartościowania danego miejsca są jednak jego walory estetyczne. Chodzi tu zarówno o odpowiedni stan utrzymania, jak i właściwą organizację przestrzeni, eksponującą walory miejsca, budującą jego klimat duchowy. Dlatego w żadnym z rankingów nie pojawił się Plac Wolności, czy ulica Narutowicza, których historia jest starsza niż Krakowskiego Przedmieścia. Miejsca te przeszły rewaloryzację, większość budynków ma odnowione elewacje, a jednak nie wpisują się szczególnie w świadomość ludzi. Brakuje z pewnością wiedzy na temat tradycji tych miejsc ale wydaje się, że sposób użytkowania tej przestrzeni nie sprzyja jej oswojeniu i nadawaniu szczególnych wartości.

Drugą grupą miejsc, które mają wyjątkowe znaczenie dla użytkowników przestrzeni Lublina, są tereny rekreacyjne o charakterze przyrodniczym. Również w tym przypadku oceny są uzależnione od formy zewnętrznej miejsc. Ludzie cenią przede wszystkim te z obszarów zieleni, które mają duże walory krajobrazowe i pozwalają

zaspokoić potrzeby nie tylko kontaktu z naturą, ale dostarczają pozytywnych wrażeń estetycznych.

Jedną z cech, która zdaje się wpływać na ocenę miejsc jest ich wyrazistość, jednoznaczna wymowa. Właściwie wszystkie z wymienianych przez respondentów miejsc wyraźnie wyodrębniają się w przestrzeni miasta. Mają czytelną formę i w miarę jednoznaczne granice. To kryterium spełnia zarówno Zamek, jak i Stare Miasto, Skansen, Ogród Botaniczny oraz inne z wymienianych obiektów.

Badania nad wartościowaniem przestrzeni, mają przede wszystkim charakter poznawczy, ale zawierają też potencjał aplikacyjny. Dostarczają informacji o tym, które wartości krajobrazu miejskiego są dla jego odbiorców najważniejsze i decydujące o ocenie miasta. Wiedzę tę można przełożyć na konkretne działania planistyczne i tak kształtować przestrzeń, by pozytywnie zaznaczała się w świadomości użytkowników. Jak podkreślano we wstępie stosunek emocjonalny człowieka do miejsca warunkuje jego zachowania wobec tego miejsca. Z drugiej zaś strony można kierować uwagę człowieka ku określonym fragmentom przestrzeni, przybliżyć jego tradycję, uświadamiać różnorakie wartości. Czasem brak wiedzy na temat danego miejsca odwraca od niego uwagę. W Lublinie jest dużo fragmentów godnych wyeksponowania, czy to ze względu na swoje wartości historyczne, czy też przyrodnicze. Ten ostatni z wymienionych aspektów wydaje się być zupełnie niedoceniany w kreowaniu przestrzeni. O ile dziedzictwo kulturowe jest w coraz w większym stopniu uświadamiane mieszkańcom i udostępniane bezpośredniemu poznaniu, o tyle walory przyrodnicze pozostają w dalszym ciągu niedoceniane, a może nawet niezauważane. Tymczasem miasto posiada unikalną rzeźbę terenu, stwarzającą ogromne możliwości kreowania miejsc o dużych walorach użytkowych i estetycznych. Do dyspozycji pozostaje niemal cała dolina Bystrzycy wraz z jej wysokimi brzegami dającymi możliwość tworzenia miejsc widokowych, tak ważnych dla szerszego doświadczania przestrzeni. Przytaczane badania pokazują, jak istotne są dla mieszkańców Lublina dobrze zaprojektowane tereny zielone o charakterze rekreacyjnym. Warunki naturalne dają duże szanse na ich kształtowanie. Niniejsze opracowanie dostarcza argumentów wskazujących na potrzebę takiego przedsięwzięcia.

LITERATURA

- Bukowska-Floreńska I., 2001: Wstęp. [w:] I. Bukowska-Floreńska (red.), *Studia etnologiczne i antropologiczne*, t. 5, Miejsca znaczące i wartości symboliczne. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice, 7-11.
- Choduń J., 2009: Postawy gimnazjalistów lubelskich wobec swojego miasta. [w:] J. Styk, A. Świeca (red.), *Stare i nowe struktury społeczne w Polsce*, t. 8, *Przestrzeń Lublina w ocenach jej użytkowników*, 46-56.
- Czubla P., 1999: Obraz Lublina w świadomości studentów międzywydziałowego kierunku ochrona środowiska na UMCS. [w:] T. Borowiecki (red.), VII Ogólnopolska konferencja metodyczna „Ochrona środowiska na uniwersyteckich studiach przyrodniczych”, 161-170.
- Dzieskanowska M., 2009: Identyfikacja mieszkańców Lublina z Lubelszczyzną. Raport z badań. [w:] J. Styk, A. Świeca (red.), *Stare i nowe struktury społeczne w Polsce*, t. 8, *Przestrzeń Lublina w ocenach jej użytkowników*, 23-44.
- Madurowicz M., 2007: *Miejska przestrzeń tożsamości Warszawy*, wyd. UW, Warszawa.
- Niczyporuk D., 2008: *Przestrzeń symboliczna Lublina w oglądzie mieszkańców*. [w:] J. Styk (red.), *Stare i nowe struktury społeczne w Polsce*, t. 7, *Socjologiczne diagnozy współczesnych przemian społecznych*, 135-144.
- Pawłowska K., 2000: *Percepcja krajobrazu kulturowego – raport z badań*. [w:] P. Wolski (red.), III Forum Architektury Krajobrazu. Nowe idee i rozwój dziedziny architektury krajobrazu w Polsce, Wyd. Ośrodek Ochrony Zabytkowego Krajobrazu Narodowa Instytucja Kultury, Warszawa.
- Praweńska – Skrzypek G., Pawłowska K., 1996: *Krajobraz miasta w świadomości społecznej*. [w:] A. Bohm (red.), *Krajobraz miejski w warunkach demokracji i wolnego rynku*: 15-52.
- Przetacznik-Gierowska M., Tyszkowa M., 1996: *Psychologia rozwoju człowieka. Zagadnienia ogólne*, t.1, PWN, Warszawa.
- Skowronek E., Brzezińska-Wójcik T., Krukowska R., 2009: *Przestrzeń Lublina w ocenie mieszkańców*. [w:] J. Styk, A. Świeca (red.), *Stare i nowe struktury społeczne w Polsce*, t. 8, *Przestrzeń Lublina w ocenach jej użytkowników*, 93-108.
- Skowronek E., Brzezińska-Wójcik T., Krukowska R., 2009: *Przestrzeń Lublina w ocenie turystów*. [w:] J. Styk, A. Świeca (red.), *Stare i nowe struktury społeczne w Polsce*, t. 8, *Przestrzeń Lublina w ocenach jej użytkowników*, 109-122.
- Szkurłat E., 2004: *Więzi terytorialne młodzieży z miastem. Uwarunkowania, przemiany*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Świeca A., Brzezińska-Wójcik T., Romańska M., 2009: *Przestrzeń Lublina w ocenie studentów*. [w:] J. Styk, A. Świeca (red.), *Stare i nowe struktury społeczne w Polsce*, t. 8, *Przestrzeń Lublina w ocenach jej użytkowników*, 123-138.